

AVRUPA'DA TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ÖĞRENME MÜESSESELERİ

Doğu aleminin Avrupa'da öğrenilmesi tarihi, milattan öncelere kadar uzanmaktadır. Makedonyalı İskender, Roma'nın adlı şanlı imparatorları, Şarkı araştırmak, bilgi edinmek için bu bölgelere bilim adamları, seyyahlar göndermişlerdir. Şarkla ilgili yazdığı tarih kitapları ile ün kazanan Herodotus'un, tanınmış coğrafyacı Strabonun, Ptolomeyin, Plinin, Arianın Şark, özellikle Türk dünyasından bahseden araştırmaları günümüzün en mükemmel kaynaklarından. Romalıların, Yunanlıların, daha sonraları ise batılıların doğu ile ilgilenmesi ve ilginin sonuçları her zaman doğuluların merak merkezinde olmuştur ve batılıların doğulular hakkında, onların kültürü, tarihi, menşei, yaşamı, gelenekleri hakkında yazdıkları Şarklıları düşündürmüştür. Pekiyi, "Şark ve Garp" anlayışı ve bu anlayışın arasındaki kültürel ayrım ne zaman, nerede yaratılmıştır?

Araştırmacıların verdiği bilgilere dayanarak şunu söylemek mümkündür ki, "Şark" anlayışı "Doğu" anlamında ve çağdaş manada ilk kez Romalılar tarafından kullanılmıştır (BARTOLD, 1925; 37). Ama bu doğunun hoş niyetle, ilmi yönden araştırılması anlamına gelmez. Çünkü bu türlü araştırmaların ve tetkiklerin bilime, evrensel kültüre değil, savaşa, işgallere, rakibin zayıf noktalarını tespit etmeye hizmeti artık bir hakikattir. Bunun yanı sıra "Doğu Alemi" Avrupa'da öğrenilmesi her zaman gündemde olan konulardan olmuştur ve doğunun ayrıntılarıyla araştırılması milattan sonraki yüz yıllara tesadüf eder. Özellikle X. yüzyıldan sonra doğunun Avrupa'da araştırılması aşağıdaki istikametlerde gerçekleşmiştir:

1. Avrupa üniversitelerinde üç önemli Doğu dili sayılan Arapça, Türkçe ve Farsça eğitime başlanmıştır.

2. Avrupa üniversitelerinde Şarkşünaslık fakültelerinin ve kürsülerinin açılması bir mühim talep olarak gündeme getirilmiş ve kısa bir zamanda tüm otorite Avrupa üniversitelerinde yürürlüğe konulmuştur.

3. Doğu kültürünü öğrenme, tercüme ve toplama merkezleri oluşturulmuş, Şark yazmaları katalogu düzenlenmiş, kütüphaneler ve ansiklopedilerde doğu kültürünü inceleyen eserler ve bilgiler bulundurulmuştur.

4. Batılılar doğuyu öğrenmek için konferanslar düzenlediler, alınan kararların ise tüm

Ziya ŞİMŞEK

Köln Ü. Arş Görevlisi

Avrupa devletleri tarafından icrası istendi ve bu türlü toplantılar Şarkın ilmi yönden öğrenilmesinin temelini attı.

Kaynaklar ispat ediyor ki, Avrupalılar doğuyu öğrenmeye tercüme vasıtasıyla başlamışlar ve ilk önce gündeme gelen mesele Şark dillerini bilen öğretmen ve tercüman yetiştirmek olmuştur. Bu maksatla XII. yüzyılda İspanya'nın Toled şehrinde tercümanlık okulu kurulmuştur. Bu okul Doğu alemini Avrupa'da öğrenen ve öğreten ilk eğitim müessesesidir. Okulun Şarkı öğrenmek sahasındaki hizmetleri çok büyüktür. Tercüme okulunun kısa bir zamanda tüm Avrupa'da tanınmasının nedeni ise bu okula kralların, büyük devlet adamlarının sıcağın bakması ile ilgilidir.

Adı geçen okulun yetiştirdiği öğrenciler Haçlı Savaşları zamanında Şark el yazmalarını, özellikle Tür dünyasının büyük aydınlarının eserlerini Avrupa'ya taşımak sahasında çok çaba göstermişlerdir. Fransa'nın eski devir tarihçisi De la Bart bu konuya dokunarak şöyle yazıyor: "İspanya'daki Arap sarayının başkanı Halife Hekim ilme ve edebiyata sonsuz saygı gösteriyordu. Tüm ülkelerden alimler, şairler ve okuyazar olan aydınlar onun sarayına geliyordu. İran ve Suriye'de yazılmış kitaplar çoğu zaman doğudan önce İspanya'da yayılıp okunur ve meşhurlaşırdı" (BART, 1914;138).

Objektif Avrupa bilim adamları ve aydınları Avrupa kültürünün ve edebiyatının tam beş yüzyıl doğu kültürünün ve edebiyatının etkisi altında kaldığını itiraf ediyorlar. Örneğin tanınmış Fransız şarkşünası Karra de Bo şöyle yazıyor: "İslam felsefesi Yahudi ve Hıristiyan felsefesi mekteplerine geçti ve bu felsefe batıda insan fikrine tam dört asır emretti" (DARMSTETER, 1886; 158).

Bu bir hakikattir ve tarihi kaynaklar tarafından ispatlanmış bulunuyor. Öjen Levek adlı Fransız Şarkşünası 1880 yılında Paris'te yayınlattığı kitabına böyle bir ad takmıştır: "Hint, İran mit ve efsanelerinin Aristofanes, Platon, Aristoteles, Vergil, Ovidius, Bokaçço, Titus, Dante, Ariosto, Rable, Perro, Lafonten üzerine etkileri" (LEVEGUE, 1880).

VIII. yüzyılda İspanya'nın Araplar tarafından işgal edilmesi Şark kültürünün batıda daha da etkili olmasına yardım etti. IX. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar Sicilya'da hakimiyet Şarklıların

elinde olmuştur. Endülüs Üniversitesinin adı tüm Avrupa'da meşhur idi. İlk Fransız papası Jober D'Oryaj II. Selvister takma adı ile Toled şehrine gelmiş ve Şark dillerin öğrenmeye başlamıştır. Norman sülalesinin başçılarında olan II. Roje bile Müslümanlığı kabul etmişti. Sicilya padişahı II. Fridrix ise 1224 yılında Şark tipinde bir üniversite açmıştı. Bu üniversitede Türk, Arap ve Fars dilleri öğretiliyor, bu halkların edebiyatı Avrupa dillerine tercüme ediliyordu. Bu yıllarda Doğu edebiyatı Avrupa'da o kadar meşhur ve etkili idi ki, çoğu Avrupa aydınları şarkşünaslığı kendine meslek seçiyordu.

İspanya'da tercümanlık okulunun yaratılması, üniversitelerin Şark üslubu ile kurulması doğunun sistemli şekilde öğrenilmesi değildi. Şark dillerini bilen aydınlar yoktu, bu sahada işler yürümüyordu. Lakin meşhur mütercim ve şarkşünas Jerar de Kremon (1114-1187) kısa bir zamanda işleri yoluna koydu. O bir taraftan şark el yazmalarını topladı, öteki taraftan onların tercümesi ile ilgilendi, başka zamanlarda ise tercümanlar yetiştirdi. Özellikle Kral kütüphanesindeki ve şahıslarda olan Doğu el yazmaları katalogunu yapan alim bu sahada ilk adımı atmıştır. Hatta böyle bir kaynak da mevcuttur ki, şarkşünas ve filozof Alber de Gran'ın arşivinde Türk klasiklerinden Behmenyarın, El Farabi'nin eserleri, tarihçi, teolog, şarkşünas Roje Bekon'un kütüphanesinde ise Nizami'nin, El gazali'nin eserleri bulunuyor. Şark el yazmalarının bu şekilde perakende dağılımı Avrupa'da ikinci bir müzenin açılmasına neden oldu. Yani Fransız papası IV. Onorius 1285-1287 yılları arasında Paris üniversitesinde Arap dili kürsüsü açmaya nail oldu. 1255 yılında Paris üniversitesinde Arap, Yunan ve İbrani dilleri öğretiliyordu, ama kürsü yoktu. 1285'te İbrani ve Arap dilleri kürsüsü açıldı, bu dillerle ilgilenen öğrenciler alındı.

1311-1312'lif yıllarda Viyana'da V Kleman'ın başkanlığında Şarkşünaslık toplantıları düzenlendi. Bu toplantılar kültür yönlü, edebiyatı, dili öğrenme, tercüme etme amaçlı olsa da bir politik yönü de vardı ve Avrupa'da Şarkla ilgili ilk ilmi, kültürel toplantılar hesap ediliyordu. Burada Avrupa'nın tanınmış bilim adamları, Şarkşünasları kendi fikirlerini söylemişler, Şark halklarının Avrupa'ya doğru ilerlemesinin ve yayılmasının önlenmesi için teklifler gündeme

getirilmiştir. En önemli tekliflerden biri ise Şark dillerini öğretmek, bu dilleri bilen seyyahlar, tercümanlar yetiştirmek, doğunun zayıf noktalarını tespit etmek için bu meselelerle meşgul olan kurumların tesis edilmesi idi. Konuyu başka bir taraftan ele alsak bunu şu şekilde de yorumlamak mümkündür: Avrupalılar doğuya o yıllarda Haçlı seferleri düzenliyorlardı ve bu seferler zamanı şark halklarının durumunu iyi bilen kişilere ihtiyaç duyuyordu. Bu yüzden bu toplantılarda bir de hareket planı gündeme getirildi ve bu hareket planının en önemli noktası ise Şark dillerini Avrupa'da öğretmek idi.

Nihayet toplantı sona erdi ve burada şöyle bir karar alındı. Bu kararın tarihi öneminin altını çizerek kaydetmek gerekiyor:

1. Avrupa'nın Roma, Paris, Bolonya, Oxford, Salamak şehirlerinde Arap ve İbrani dillerini öğrenmek karar bağlandı.
2. Bu diller ve öteki Şark dilleri kürsüleri ve bölümleri oluşturulsun, devamlı eğitim verilsin.
3. Şark dillerinin öğrenilmesine Roma'da papa, Paris'te kral, başka şehirlerde ise manastır lar başkanlık etsin.

Lakin iç çekişmeler ve savaşlar bu kararların bir süre aksamasına neden oldu, ama 1325 yılında Paris üniversitesinde Şark dilleri üzere mühazireler okunmaya , dersler verilmeye başlandı.

Avrupa'da Şark ve onun kültürünü öğrenen kurumların yaratılmasına bir süre ara verildi. Ama çok geçmedi ki, bu meselenin önemi krallar seviyesinde yeniden gündeme geldi. Öyle ki, 1530 yılında Kral I. Fransuva Fransa'da Şark dillerini bilen tüm bilim adamlarını, tercümanları, seyyahları bir araya getirdi. Herkesin önünde kendi fikrini ilk kez açıkladı ve Avrupa'da ilk kez bir kolej, yani Şark dillerini öğreten "College de Fransın" kurulmasını ilan etti. Bunu takiben bir taraftan kolejde kürsüler açılmaya başladı ve diğer taraftan ise kolejin imkanları genişletildi, devletin himayesi gün güne artmaya başladı. 1587 yılında Kolejde III. Henry'nin emri ile ayrıca Arap dili kürsüsü açıldı. 1785 yılında ise Kral XVI. Lui'nin ser encamı ile Avrupa'daki tüm Şark elyazmalarının araştırılması gerçekleştirildi. Kısa bir zamanda Avrupa'nın tüm arşivlerinde kataloglar oluşturuldu ve şark kültürünü öğrenmek için çalışmala-

ra başlandı.

Avrupa devletleri artık meseleye el koymuştu, devletin en üst kademesinde oturanlar şarkı öğrenmekten ve bu meselelerle ilgilenen kurumların kurulmasından yana idiler. Bu yüzden de "College de Frans"tan sonra XVI: Lui'nin serencamıyla 1795 yılında Avrupa'da "Canlı Şark Dilleri okulu" yaratıldı. Şarkşinaslıkla meşgul olan bu okul Fransa Milli Kütüphanesinin binasına yerleşiyor ve Avrupa'da en muteber şarkiyat kurumu sayılıyordu. Bu okul kısa bir zamanda tümünü vermeye başladı, dolayısıyla az bir zamanda şu işler gerçekleştirildi:

1. Okulda şark elyazmaları incelendi, yararlıları tercüme edildi ve tebliğ edildi.
2. Şarkla ilgili monografiler, makaleler yazıldı, ileriye yönelik kültürel, edebi planlar hazırlandı.
3. Şark ülkelerine seferler düzenlendi, seyyahlar ve bilim adamları doğuya seferler gerçekleştirdiler.
4. Okulda daha somalar Şarkşinaslık sahasında büyük işler yapan ünlü aydınlar yetişti ki, onlardan Şampolyon, Şezi, Klapot, Jobber, Bürnüf, Katrömer daha sonralar Avrupa'nın en muteber Şarksinasları oldular.

Bu türlü çalışmalar Avrupa'da şarkşinaslık kurumlarının genişlemesine ve artmasına neden oldu. Almanya'nın, Paris'in, Londra'nın çeşitli üniversitelerinde ve kütüphanelerinde yeni yeni araştırmalar yapılmaya başlandı. Bu sahada artık Alman alimleri daha ileriye gitmişlerdi ve Şark elyazmalarının toplanması, Almanya'nın kütüphanelerine, saraylarına götürülmesi konusunda Alman alimlerinden Adam Oleari, Vilhem Şott, Varmund, Berje gibi alimler aydınların hizmetini altını çizerek hatırlatmak gerekiyor.

XVIII-XIX. yüzyıllara doğru Avrupa'da şarkı öğrenmek inn başka yollar denenmeye başlıyor. Şöyle ki, Şark ülkelerine elçiler gönderiliyor ve elçiliklerde ise kültür ataşesi yer alıyordu. Onların amacı dilleri iyi bilen yerli bilim adamlarını Avrupa'nın ünlü üniversitelerine hoca olarak göndermek, bu alimler, dilciler vasıtasıyla Avrupa'da Türk, Arap, Fars dillerinin eğitimini iyileştirmek olmuştur. Bu yüzyıllarda Şark'ı öğrenme sahasında ve kültür alışverişi sahasında bir canlanma, ilerleme gözükmektedir. Dolayısıyla bir taraftan

Avrupalılar şarkın en ünlü yazar ve aydınlarının eserlerini Avrupa'ya taşıyarak, orada o eserlerin tercümesi ve tenkiti ile ilgileniyorlar, diğer taraftan ise doğulu mütefekkirler artık Avrupa üniversitelerinde eğitiliyor, dersler de merak edenlere öğretiliyordu. Ayrıca Avrupa devletleri şarktan davet ettikleri şark kökenli bilim adamlarına ve hocalara her türlü imkanlar ve kolaylıklar sağlıyordu ki, ilerde onların bilgi ve yeteneklerinden yararlanmak mümkün olsun. Bu yolla Avrupalılar aşağıdaki esas meseleleri halletmiş oluyordu:

1. Şarkın bilim ve sanat potansiyelinin Avrupa'ya akınım temin etmek, bu yolla doğunun düşünme gücünü zayıflatmak ve bölgede duruma her yönden sahip olmak.

2. Doğuda kendi muhalefetini kurmak, doğu halkları arasındaki tarihi nifaktan yararlanıp onları kendi tarafına çekmek, dolayısıyla doğuda siyasi duruma ve kültürel ilişkilere sahip olmak.

Bu iki mesele Avrupalıların XVIII. ve XIX. yüzyıllardaki yürüttükleri kültürel politikanın ana hatları idi. Ama XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalılar iki mesele üzerinde daha fazla durmayı gerekli sandılar: Birincisi Avrupalılar tüm doğu kültürünün incilerini kendi dilleri-

ne çevirmeye başladılar, ikincisi ise Avrupa'da Şark'ı öğrenme kurumlarının sayısını artırmaya başladılar.

XIX. yüzyılın en önemli Şarkiyat kurumları içerisinde Merkezi Paris'te olan "Aziatik" Cemiyetinin önemli bir yeri vardır. Bu cemiyetten aynı zamanda "Aziatik journali" adlı bir dergi de yayınlanmıştır ki uzun süre Avrupa'da doğuyu temsil eden en muteber kaynak sayılmıştır ve bu dergide ister batı, isterse doğu kökenli bilim adamlarının ve aydınlarının kıymetli eserleri yayınlanmıştır. Başka bir Fransız dergisinin, yani "Revü dü mond müzülman" dergisinin de Şark'ı öğrenmek sahasında büyük hizmetleri olmuştur.

Avrupa'da Türk, Fars ve Arap elyazmaları katalogunun oluşturulmasına da büyük önem verilmiştir. Berlin, Londra kütüphanelerinde Şark elyazmaları sistemli bir kataloga dahil edilmiş, yararlanmada kolaylık sağlanmıştır.

Avrupa'da Şark'ı öğrenen kurumların tarihine kuşbakışı nazar saldı. Ama bu geniş bir araştırma konusudur ve ayrıntılarla ele alınması gereken bir meselidir. İnşallah ileride bu konu ilgililerin dikkatini çeker ve araştırma konusunu oluşturur.

BARTOLD V. 1925	Şarkın Avrupa'da ve Rusya'da Öğrenilmesi, Leningrad.	DARMSTETER, J. 1886	Etudes iraniennes, Paris.
BART, De La. 1914	Genel Edebiyat Tarihi Sohbetleri, Moskova.	LEVEGUE, E. 1880	Les mythes et les Legends de l'Inde et de la Prese dans Aristophane..., Paris
BO, Karra de 1923	İslam Mütefekkirleri, Paris.	MEYNAR, Barbe de. 1896	Aziatik Dergisi.
		1980	Petit Lourousse en conleurs, Paris.